

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך כח, תשל"ז

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

בירורי לשון

לא. אות באות

הביטוי **אות באות** שבספרות העתיקה נפוץ מאוד, והוא נמצא מן המאה האחת עשרה עד ימינו, אולם במילונים החדשים אינו רשום בערך **אות בכלל**, או רק כחידוש של ימינו. עקב השקידה על הספרות הרבנית נכנס גם ללשון הדיבור היידיית של האשכנזים המזרחיים בהגיית השוא הנע של הפי"ת ובהגיית האל"ף פהגה סותם סדקי פהגייתנו בלשון העברית. ביידיית של האשכנזים המערביים, יהודי גרמניה, הוא נהגה בהשמטת השוא והעיצור אל"ף [os bos] וגם [os pos]¹.

יצחק אבינרי מביא בספרו "גנוזים מגולים" מלשון הרמב"ם (1135–1204) **אות באות מלה במלה**: "וכותב כל הדברים **אות באות מלה במלה**" (משנה תורה, הלכות סוטה ג, ח)².

-
1. Abraham Tendlau, *Sprichwörter und Redensarten deutsch-jüdischer Vorzeit*, Frankfurt am Main 1860, Nr. 533 ובמבחר של ניבים אלה, הוצאת שוקן, ברלין, 1934, במפתח, עמ' 110.
 2. עוד מובאה הוא מכניס: "זהו נוסח דברך **אות באות**" (חשובת הרמב"ם, מס' ק"מ. המהדורה לא צוינה).

ברם עליי להעיר, שכבר בתקופה שלפני הרמב"ם, במאה
הי"א-הי"ב, נמצא אצל ר' יהודה בן ברזילי
הפרצלוני (נולד בערך בשנת 1070): "ויש מי שפותבין
שטר אחר בהאי לישנא (= בזה הלשון) אות באות
תיבה בתיבה" (ספר השטרות, מהדורת הברשטאם, מקיצי
נרדמים, 1900, שטר ג, עמ' 70); "הטפסנו (= העתקנו) לו אות
השטר אות באות תיבה בתיבה" (שם, שטר כ"ה,
עמ' 45)³. ואצל ר' יהודה הלוי (בערך 1080-1145),
בן דורו של הפרצלוני: "כמוהם פכתבם תוך לבבי / חקוקים
אות באות תיבה בתיבה" ⁴ (דיואן ברודי-הפרמן,
תשל"א, שיר ו, הקולך זה, צלע 13-14, עמ' 6); "כהם כספרו
כמוסים תוך לבבי חקוקים אות באות ניתנו תוכו
למשמרת" (שם, שיר צ"ד, עין נדיבה, צלע 65-66, עמ' 140).
ר' יהודה אבן תיפון, בן דורו של הרמב"ם, משתמש אף הוא
בצירוף מלה במלה: "ואם היה יכול המעתיק שתמצא ידו
להעתיק מלה במלה מבלי תוספת ומגרעת וכו'", וכל אשר
מצאה ידו להעתיק מלה במלה" (סוף פתיחת המתרגם
לספר חובות הלבבות).

3. מובאה זו משטר כ"ה ישנה במילון בן-יהודה, כרך ד', עמ' 1914א,

ערך טפס. — אות באות, מלה במלה, דיבור בדיבור רשומים שם בפירושי
אות ביי"ת, כרך א, 451-454.

4. גם זה הובא שם, בכרך טז, עמ' 7649.

5. מילון אבן-שושן מביא זאת בכרך ג, תשכ"ז, עמ' 1356, ומילון י'
פנעני בכרך ט, עמ' 2938.

וראו להביא שימושים אלו של הפונה בשאלה אל הרמב"ם ושל הרמב"ם: "והדא נסכתה (= וזה לשונו) אות באות ומלה במלה" (פתוך לשונו הערבית של השואל. תשובות הרמב"ם, מהדורת יהושע בלאו, פרק ב, עמ' 449, סי' רמו); "ויכ'רג' כלאמהם מע קולה עז וג'ל ראה נתתי לפניך וגו' חרפא בחרף" (סוף משנה ברכות, פירוש הרמב"ם, מהדורת קאפח, פרק א, עמ' צב. המהדיר וגם אלחריוזי, 1170–1230, תרגמו: אות באות); "קד תקדם לנא שרח הד'ה אלהלכה חרף בחרף" (פירוש למשנה גיטין ה, ט. קאפח מתרגם, עמ' רכו: מלה במלה; אלחריוזי: אות באות).

חידושו של הרמב"ם הוא הביטוי בלי ב"ת היחס, שאבינרי ב"גנזים מגולים" מעיר עליו ומביאו מן משנה תורה, הלכות מלוה ולוה כד, ז: "עד שיקרא העד השטר מלה מלה". ואוסיף, שיש גם שם בהלכות תפילה יד, ג, בעניין ברכת פהנים: "ושליח ציבור מקרא אותן מלה מלה, והן עונין וכו'; ומקרא אותן פסוק שני מלה מלה". פרם צירוף זה בלא ב"ת, הנמצא במשנה תורה, לא נתפשט. בטור ובשלחן ערוך, אורח חיים, סי' קכח, בברכת פהנים, כתוב: "מקרא אותם מלה במלה" (ר' יעקב בעל הטורים חי בשנות 1269–1343, ור' יוסף קארו, מחבר שלחן ערוך, בשנות 1488–1575). "ניתנו לי זמן ומועד להעתיקו אות באות" (ר' נתן אדלר, בהקדמתו לס' פתשגן, המכונה יא"ר, 1894).

ביטויים אלו גם בצירוף ב"ת וגם שלא בצירוף ב"ת הם

לפי דרך הלשון העברית, ובי"ת היחס בהם אינה בי"ת טפלה
 ובלי טעם. דומה היא לכמה שימושים במקרא, שיש בהם בית
 הקרבה: "וישראל חָנִים בְּעֵינָיו אֲשֶׁר בִּיזְרְעָאֵל" (ש"א כט, א),
 "וַיִּלְמְדוּ הַכְּרוּבִים הָיָא הַחִיָּה אֲשֶׁר רָאִיתִי בְּנֶהֱרַכְרָא" (יחז' י-
 טו). בשני פסוקים אלה יש קרבת מקום. ובמובן קרבת זמן
 בכמה מקומות: "ודוד מנגן בידו כִּיֹּס בִּיֹּס" (ש"א יח, י),
 "כְּשֶׁכִּיר שֶׁנֶּה בְּשֶׁנֶּה יִהְיֶה עֲמֹ" (ויקרא כה, נג), "ולא
 הלך כִּפְעָם בְּפֶעַם לִקְרֹאת נַחֲשִׁים" (במד' כד, א), "לכל
 דבר המחלקות (= המחלקה) הבאה והיצאת חֲדָשׁ בְּחֲדָשׁ"
 (דה"א כז, א) ועוד. הבי"ת של אות באות, מלה במלה, תיבה
 בתיבה יכולה אף היא להיחשב כבי"ת הקרבה⁶.

מה מקור הביטויים אות באות, תיבה בתיבה בצירוף בי"ת
 היחס, שנתחדשו ראשונה, פנראה, במאה הי"א? פלום המקרא
 השפיע על יצירתם, ומקורם עברי? או הלשון הערבית-היהודית
 הושפעה מן המקרא, ומשם באו? ושם מוצאם לשון הערבים?
 מן הראוי, שמומחים יעיינו בבעיה זו.

6. מילון המקרא של גזניוס-בוהל הגרמני, 1921, עמ' a80, רואה בכל
 צירופי המקרא הנ"ל בי"ת הקרבה, ומילון גזניוס-דריינר האנגלי, 1951,
 מפרש כך רק את שני הראשונים (עמ' a89, מס' II, 1), אולם את הבי"ת של
 ארבעת הצירופים האחרונים, אומר הוא, ייתכן לראות כבי"ת המחיר
 והחילופים (עמ' a90, סוף III, 3, b). ראה גם במילון בן-יהודה, א, עמ'
 451-454, על בי"ת התמורה והחילוף ועל שאר משמעויות הבי"ת.